

I S S N 1 3 9 2 - 7 3 7 X

Archivum Lithuanicum 19

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 19

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2017

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

DOC. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

PROF. DR. *William R. Schmalstieg* (kalbotyra / linguistics),
PENNSYLVANIA STATE UNIVERSITY, UNIVERSITY COLLEGE

HABIL. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Jurgita Venckienė

Lietuviški XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios antkapių užrašai: santykis su bendrine kalba ○ 9

Jurgis Pakerys

Mažvydas ir Augustinas: *imk(it) ir skaityk(it)* ○ 39

Mindaugas Šinkūnas

Senųjų Biblijos vertimų lyginamųjų tyrimų automatizavimas ○ 57

Birutė Kabašinskaitė

Rašmuo <y> antrajame *Knygos nobažnystės* leidime ○ 99

Anna Helene Feulner

John Wilkins' *Essay* (1668) und die 'Londoner Bibel' ○ 113

Giedrius Subačius

Simono Daukanto *Didžiojo lenkų–lietuvių kalbų žodyno* rašymo laikas: 1852–1856, 1857–1858 m. ○ 137

Jurgita Venckienė

Juozapo Arnulfo Giedraičio *Naujas Įstatymas* (1816): santykis su *Evangelijų* leidimais XIX a. ○ 149

Olga Mastianica-Stankevič

Mečislovo Davainio-Silvestraičio dienoraštis: lietuvių inteligento saviraiškos Vilniuje liudininkas (1904–1912) ○ 171

Publikacijos (Publications)

Liucija Citavičiūtė

Iš Goethe's ir Schillerio archyvo Weimare: Abraamo Jakobo Penzelio, Johanno Wolfgango von Goethe's ir Martyno Liudviko Rėzos laišakai dėl lietuvių dainų rinkinio *Dainos oder Litthauische Volkslieder* (1825) ○ 197

Liucija Citavičiūtė

Iš Goethe's ir Schillerio archyvo Weimare: dvi Johanno Wolfgango von Goethe's recenzijos apie lietuvių dainų rinkinį *Dainos oder Litthauische Volkslieder* (1825) ○ 243

Jolanta Gelumbeckaitė

Abraomo Kulviečio ir Stanislovo Rapolionio biogramos XVI Magdeburgo centurijoje ○ 265

Domininkas Burba

Rankraštinis lenkų–lietuvių kalbų žodynelis Eustachijaus Tiškevičiaus dokumentų rinkinyje Vroclave ○ 281

Darius Staliūnas

1886 m. Zacharijaus Liackio traktatas apie lietuvių kalbą ○ 293

Recenzijos (Reviews)

Arūnas Sverdiolas

Recenzuojama: Dainora Pociūtė, *Nematomos tikrovės šviesa. Reformacijos Lietuvoje asmenybės ir idėjos*, 2017 o 317

Vytautas Rinkevičius

Recenzuojama: Pietro U. Dini, „*ins undeudsche gebracht*“. *Sprachgebrauch und Übersetzungsverfahren im altpreußischen Kleinen Katechismus*, 2014 o 325

Felix Thies

Review of: Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska (eds.), Konstantinas Sirvydas, *Punktai sakymų nuo Advento iki Gavėnios* = Konstanty Szyrwid, *Punkty Kazań od Adwentu do Postu*, Kritinis leidimas / Wydanie krytyczne, 2015; Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska (eds.), Konstantinas Sirvydas, *Punktai sakymų Gavėniai* = Konstanty Szyrwid, *Punkty Kazań na Wielki Post*, Kritinis leidimas / Wydanie krytyczne, 2015; Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska, *Konstantino Sirvydo Punktai sakymų* = *Punkty Kazań Konstantego Szyrwida*, Teksto rengimo principai, rodyklės, šaltiniai / Zasady edycji, indeksy, źródła, 2016 o 333

Robert Frost

Review of: Gina Kavaliūnaitė (ed.), *Samuelio Boguslavo Chylinskio Biblija 3. Chylinskio Biblijos istorijos šaltiniai*, 2015 o 339

Roma Bončkutė

Recenzuojama: Domas Kaunas, *Kristijono Donelaičio atminties paveldas*, Studija, 2016 o 349

Veronika Girininkaitė

Recenzuojama: Olga Mastianica, *Bajorija lietuvių tautiniame projekte (XIX a. pabaiga–XX a. pradžia)*, Monografija, 2016 o 363

Regina Venckutė

Recenzuojama: Birutė Vanagienė, *Šiaurės vakarų žemaičių žodynas. Ylakių, Lenkimų, Mosėdžio, Skuodo, Šačių apylinkių šnektos*, 2014–2015 o 371

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Veronika Girininkaitė

Laikraštis *Litwa* prenumeratoriaus akimis o 381

Vilma Zubaitienė

Mokslinė konferencija „Reformacija ir senoji Lietuvos raštija“ o 387

Ona Daukšienė

In memoriam: Eglė Patiejūnienė (1964–2017) o 393

Roma Bončkutė

In memoriam: Vytautas Vanagas (1930–2017) o 399

Roma Bončkutė
Klaipėdos universitetas

Recenzuojama:

Domas Kaunas,
Kristijono Donelaičio atminties paveldas

Studija

Vilnius: VšĮ Akademinė leidyba,
2016, 471 p. ISBN 978-9955-33-696-9

2018 m. minėsime Martyno Liudviko Rėzos parengto Kristijono Donelaičio *Metų* (*Das Jahr in vier Gesängen*) išleidimo 200-ąsias metines. Domas Kaunas, kaip dažnai būna, užbėgdamas į priekį, 2016-ųjų pabaigoje Lietuvos skaitytojams pateikė naują knygą *Kristijono Donelaičio atminties paveldas*, kurios, be abejonės, nebūtų, jei pasauliui Rėza nebūtų davęs pirmojo *Metų* leidimo. Autorius pristatė savo daugelio metų Donelaičio kūrybos sklaidos ir įpaveldinimo tyrimo rezultatus, galbūt perdėm kukliai, bet motyvuotai nurodydamas knygos žanrą – studija. Kaunas, nesiekdamas nuo 1979 m. rinktos medžiagos suguldyti į monografiją, tik laimėjo. Laisvesnis žanras leido rinktis akademiškumo nesuvaržytą pasakojimą, todėl vietomis knyga – tarsi romanas, ir tai liudija senkantis jos tiražas. Kaunas, jau studijų metais pradėjęs kaupti donelaitinę medžiagą, yra su ja tvirtai suaugęs, ir knygoje tai atsispindi, nes kartais ji primena dienoraščio, autobiografijos, žurnalistinio tyrimo tekstą, o gausios iliustracijos, daugiausia iš paties autoriaus rinkinių, Vilniaus dailės akademijos profesoriaus Alfonso Žviliaus profesionaliai sutalpintos, šį įspūdį sustiprina. Knyga patraukia sodria kalba ir gausia faktografija. Autoriaus nuoširdus pasakojimas apie pirmąjį, studijų laikų kilusį, postūmį link Donelaičio (p. 15) prasideda pratarmėje ir toliau pasakotojo įtaiga neatslūgsta, įdomu sekti istoriją apie ilgus metus trukusį ir daugelyje šalių vykusį beveik detektyvinį tyrimą. Taigi knyga turi kelis turinio ir pasakojimo planus: vienas teksto sluoksnius pateikia autoriaus Donelaičio recepcijos raidą, o kitas – donelaitistų ir kultūrininkų, susijusių su Donelaičio palikimo išsaugojimu, skelbimu, įamžinimu istoriją. Norisi pacituoti, kaip Kaunas apibūdina savąjį Donelaitį:

Šių eilučių autoriui Donelaitis – kaimo charakterio žmogus, kiek prieštaringas, pareigos suvaržytas karališkosios Prūsijos valdinys ir stropus Tolminkiemio sodininkas ir ganytojas, tačiau modernus ir universalus XVIII amžiaus antros pusės kūrėjas horizonto lygiu. Dėl to jis mus vilioja – tarytum viršukalnė ar nuo žemyno į jūrą nuslinkęs ledkalnis. Matome jo gal penktadalį, visa kita – sunkiai suvokiama prigimtis, talentas ir originali asmenybė bei jos pasaulis, apribotas daug užtvarų. Tas ledkalnis plaukia pats sau, jį stebime iš tolo, bijome priartėti. Jis mums per didelis. Mes jį mažai pažįstame. Taip, nepakanka žinių (p. 29).

Studija yra Donelaičio publikuoto ir nepublikuoto (memorialinio) paveldo knygotyris darbas. Ji sudaryta iš anotacijos anglų kalba „Memorial Heritage of Kristijonas Donelaitis“ (p. 9–10); sutrumpinimų sąrašo „Dažniausiai vartotų bibliografinių nuorodų ir sąvokų sutrumpinimai“ (p. 11–14); pratarmės (p. 15–21); poros įvadinųjų straipsnių: „Kristijono Donelaičio atminties laukas“ (p. 22–30) ir „Knygotyrininkų interesas donelaitikos istoriografijai“ (p. 31–42); trijų tyrimo dalių: „Asmeninė biblioteka: rekonstrukcija“ (p. 45–128), „Kūrinių leidybos Prūsijos laikais paveldas“ (p. 129–220), „Atminties įprasminimo tradicija“ (p. 221–394); priedų „Kristijono Donelaičio paminklo statymo Lazdynėliuose ir ant Rambyno 1896–1914 metų dokumentai“ (p. 395–414); santraukų anglų ir vokiečių kalbomis (p. 415–431); asmenvardžių ir vietovardžių rodyklių (p. 432–457); leidinių sąrašo (p. 458–471).

Pratarmėje autorius prisimena, kaip jam į rankas pateko 1940 m. Kaune išspausdintas *Metų* egzempliorius, raudonu rašalu paženklintas 17-uoju numeriu ir su dailininko Vytauto Kazimiero Jonyno parašu, o netrukus įvykęs susitikimas su dailininku „leido suvokti prisilietimo prie kūrinio *de visu* svarbą“ (p. 15) ir nukreipė savarankiškų Donelaičio studijų linkme. Kaunas, susipažinęs su Lietuvos ir užsienio tyrėjų darbais, priėjo prie išvados, kad knygotyrininkai „Donelaičio tyrimuose pozicijas visiškai užleido filologijos mokslininkams“ (p. 17), ir siekdamas šiuo klausimu atkurti savojo „cecho“ *renommée* pateikė skaitytojui čia aptariamą knygą.

Pratarmėje (p. 15–21) autorius aptaria studijos genezę, duomenų apie Donelaitį kaupimo istoriją, nurodo tyrimo objektą, literatūrą, padėjo kolegoms, konsultavusiems ir skaičiusiems pirmuosius knygos variantus bei pateikusiems vertingų pastabų. Pratarmėje išsakytas autoriaus pastebėjimas, kad 2013 m. spalio 11–13 d. Lampertheime-Hüttenfelde (Vokietija) vykusiame Lietuvių kultūros instituto organizuotame suvažiavime-konferencijoje „Der preußisch-litauische Dichter Donelaitis / Donalitis und seine Zeit / Donelaitis ir jo epocha“ klausantis pranešimų „[y]pač kliuvo teiginys, kad Didžiosios Lietuvos lietuviams, išskyrus mažai saujelei, Donelaitis iš esmės buvo nežinomas ir jo kone iki Nepriklausomos Lietuvos atkūrimo 1918 m. nesisavino“ ir kad „[d]eja, mano darbo patirtis šį teiginį patvirtino“ (p. 17), galėtų būti stimulus XIX a. tyrėjams, 2018 m. vienaip ar kitaip minėsiantiems *Das Jahr in vier Gesängen* 200-ąsias metines, patyrinėti realią situaciją. Man atrodo, kad Donelaičio įtaka Didžiosios Lietuvos kūrėjams buvo nemaža, tačiau iki šiol šiuo aspektu tiesiog mažai tirta. Trumpai tik pastebėsiu, kad iš Donelaičio daug išmoko ne tik

Simonas Daukantas¹, bet sekimo prūsų raštais „nuodėmė“ buvo kaltinamas ir Motiejus Valančius. Antai kunigas Jeronimas Račkauskas, 1901 m. minint Valančiaus gimimo 100-ąsias metines, rašė, kad „[p]as kun. Valančių, kaipo prozajiką, randame kartais sakinius arba naujus, arba senprūsiškus, arba latviškus; tai kartais apsunkina supratimą“². O juk iš šių dviejų lietuvių „saujelės“ ir išaugo visi kiti.

Įvadiniuose straipsniuose „Kristijono Donelaičio atminties laukas“ ir „Knygotyrininkų interesas donelaitikos istoriografijai“ trumpai apžvelgiama Donelaičio *Metų* sklaida, pripažinimo raida, nurodomi pagrindiniai tyrimai, 300-ųjų jubiliejinių metų minėjimo atspindžiai, vertinimai, pastangos pasirūpinti Tolminkiemio išsaugojimu ir kt.

Studijos struktūrą paaiškina pats autorius:

[t]okia jos sandara pirmiausia remiasi komunikacijos ir informacijos mokslams būdinga žiūra į rankraštinių ir spausdintinių paveldą. Svarbiausios tokio tyrimo kryptys brėžiamos į paveldo kūrėją, kūrybos sąlygas, kūrinių leidybą, sklaidą ir vartotoją, pripažinimą ir įpaveldinimą (p. 18).

Pirmojoje dalyje „Asmeninė biblioteka: rekonstrukcija“, remiantis knygotyros metodika, donelaitika (pirmumas suteikiamas Leono Gineičio darbams), rekonstruojama Donelaičio asmeninė biblioteka. Pažvelgus į panašaus pobūdžio knygas, išleistas pastaraisiais metais³, atrodo, kad kuo visuomenė rečiau ima popierines knygas į rankas, tuo tyrėjai daugiau apie jas rašo. Pavarčius anksčiau išleistas knygas apie Juozo Tumo-Vaižganto ir Antano Baranausko asmenines bibliotekas, matyti, kad autoriai, nusprendę knygotyriniu aspektu išsamiai analizuoti rašytojų asmenines bibliotekas, kiekvienu atveju susidūrė su vis kitais sunkumais. Vieni tyrėjai turėjo galimybę pavartyti ir peržiūrėti aptariamoms bibliotekoms leidinius *de visu*, tačiau ta galimybe pasinaudojo tik iš dalies ir apie visumą sprendė iš atskirų atvejų (*pars pro toto*), žinoma, sulaukę kitaip manančių kritikos, nes, nesusipažinus su autoriui priklausiusiais leidiniais, „galėjo likti neužfiksuotų svarbių savininko paliktų pėdsakų“⁴. Inga Liepaitė ir Antanas Verbickas savo studijoje *Antano Baranausko asmeninė biblioteka* itin atsakingai, tik apžiūrėję, radę neabejotinų argumentų, dėliojo vyskupo knygas į lentyną ir iš kažkada buvusios didžiulės bibliotekos surado ir surašė tik 40 knygų pavadinimų. Dėl to per pristatymą Vilniaus universiteto bibliotekos Pranciškaus Smuglevičiaus salėje sulaukė Pauliaus Vaidoto Subačiaus priekaišto dėl knygos pavadinimo, nes tai esą ne asmeninė biblioteka, o tik „spaliai“.

Kauno studijos pirmoji dalis „Asmeninė biblioteka: rekonstrukcija“ parašyta neturint nė vienos knygos, kuri neabejotinai priklausė Donelaičiui. Su šiokiomis tokio-omis abejonėmis kalbama apie porą knygų nuorodų. Vieną iš jų pateikė Franzas Oskaras Tetzneris, „nors įrodymų ir neatskleidė“ (p. 95), ir tai buvo:

¹ Žr. Bončkutė 2015, 222–245; Bončkutė 2016, 126–158; taip pat plg. Subačius 2014, 240–243, 263.

² Račkauskas 1901, 17.

³ Lietuvninkaitė 2015; Liepaitė, Verbickas 2016.

⁴ Liepaitė 2016, 256.

Philippo ir jo sūnaus Pauliaus Friedricho Ruhigų filologijos veikalų leidybinis konvoliutas, sudarytas iš dvipusio žodyno *Littauifch-Deutsches und Deutsch-Littauifches Lexicon (Lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodynas; 1747)*, Michaelio Mörlino požiūriui artimo tyrinėjimo apie lietuvių kalbos kilmę ir ypatumus *Betrachtung der Littauifchen Sprache, in ihrem Ursprunge, Wesen und Eigenschaften (Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas; 1745, išėjo 1747)* ir gramatikos pagrindų *Anfangsgründe einer Littauifchen Grammatick (Lietuvių kalbos gramatikos pradmenys; 1747)* (p. 95).

Kaunas studijoje pateikia savo įrodymų, kad Donelaitis tikrai galėjo turėti bent vieną iš trijų Philippo Ruhigo veikalų: „[p]oetas ‘Vasaros darbuose’ pavartojo liaudiškos kūrybos lapės ir kiškio pravardžiavimus *syveida* ir *sturluks* (105–106 eilutės), kuriuos galėjo rasti tik viename iš trijų minėtųjų Ruhigo veikalų“ (p. 95). Kaunas sako, jog „[p]raėjus daugiau kaip šimtui metų po Donelaičio mirties, Tetzneris spėjo, kad gali būti išlikusių poeto draugams dovanotų knygų, kurios tebeguli pamirštos įvairiose bibliotekose“ (p. 114).

Kaunas toliau pateikia antrąją mažai abejotiną nuorodą apie tikrai Donelaičio turėtą brošiūrą:

XX amžiaus tyrėjams pavyko nustatyti, kad Donelaitis vertė iki šiol nesurastą Prūsijos karaliaus Friedricho II 1769 m. spalio 21 d. įsaką dėl bendrųjų ganyklų panaikinimo ir išlikusį fragmentą daugiau kaip 42 puslapius turėjusios brošiūros, sudarytos iš dviejų tekstų: sąlyginai vadinamos *Gromatos vieno gaspadoriaus būrams apie ganyklų perdalijimo naudą* (nėra pradžios) ir nurodymo, kitais žodžiais – raginimo *Pamokinnimas, kaip žalią Tvorą aplink Ganyklôs Kuppeli arba žardi fodinti reikia*. Pastarąją brošiūrą kalbos požiūriu analizavo Daiva Krištopaitienė. Ji pagal į tekstą įterptą žinomąjį eiliuotą fragmentą iš „Vasaros darbų“, būdingą kalbos vaizdingumą, leksiką, sintaksinę struktūrą, kai kurias hegzametriškas teksto vietas ir gana laisvą stilių, nebūdingą kitiems Prūsijos spausdintiniams kanceliarinių dokumentų leidiniams, įtikinamai įrodė brošiūrą vertus Donelaitį (p. 105–106).

Tikėtina, kad Donelaitis turėjo ne tik į lietuvių kalbą išverstus ir išspausdintus įsakus (p. 127–128), bet ir jų originalus, kurie nėra nurodomi.

Toliau studijoje rašoma:

Kad ir kokio dydžio ir turinio buvo Donelaičio asmeninė biblioteka, jos istorija nutrūko poeto mirties dieną. Niekam nekelia abejonių pirmosios *Metų* publikacijos įvadinėje studijoje Rhesos pateikta informacija, kad poeto rankraščius (sprendžiant iš jų apibūdinimo, greičiausiai tik su kūryba susijusią archyvo dalį: poemą, muzikos kompozicijas, korespondenciją ir kitus vyro popierius) našlė *atidavė velionio atminimui jo jaunajam bičiuliui superintendentui Jordanui Valtarkiemyje prie Gumbinės, šis kilniai atsilygino, nes tie rankraščiai buvo vertingi. Pas jį kūrinyms pragulėjo per dvidešimt metų, o kai aš kreipiausi prašydamas atsiųsti liaudies dainų, jis maloniai perdavė man ir dvi pirmąsias giesmes, nes žinojo, kad vertinu lietuviškąją poeziją* (p. 114).

Taigi šioje knygoje visi Kauno argumentai apie poeto asmeninę biblioteką yra tik loginiai, todėl ir tyrimo metodas apibūdinamas taip:

[T]yrimo metodas remiasi teoriniu įrodinėjimu, spekuliatyvia istoriografinių teiginių ir šaltinių duomenų analize, vykdoma remiantis prielaida, kad Donelaitis buvo įvairiapusė kūrybinga asmenybė, kita vertus – pareigingas XVIII a. Mažosios Lietuvos provincinės parapijos klebonas, todėl savo kūrybiniams sumanymams įgyvendinti ir priskirtoms užduotims *ex officio* atlikti privalėjo susikurti palankią intelektualinę aplinką bei veiksmingą literatūros ir informacinių priemonių rinkinį – biblioteką (p. 54).

Vis dėlto dėl kai kurių autoriaus pasirinkimų vieną ar kitą knygą į sąrašą įtraukti arba ne norėjęsi suabejoti.

Pirmosios dalies pirmame poskyryje „Pradžios išvalgos“ (p. 45–54) Kaunas, remdamasis ankstesnių tyrėjų (pavyzdžiui, Tetznerio, Carlo Wilhelmo Freybergo), priartėjusių prie minties apie Donelaičio asmeninę biblioteką, nuomone, žengia toliau ir iškelia mintį, kad atsižvelgiant į XVIII a. epochos politines ir socialines aplinkybes, to meto knygos kultūrą, Donelaičio charakterį, pareigas, socialinę laikyseną, gebėjimą argumentuotai rengti teisinius ir poleminius dokumentus, kūrybinius užmojus, neįmanoma, jog Tolminkiemio bažnyčioje ir klebono namuose nebuvo bibliotekos. Kaunas, atsižvelgdamas į XVIII a. aukštojo luomo, Karaliaučiaus universiteto mokslininkų, aukštųjų dvasininkų ir stambiųjų žemvaldžių bibliotekų tyrimus, susidarė bendrą vaizdą apie Donelaičio mokslo ir studijų laikų knygos kultūrą. Tačiau autorius sako, kad miesto ir provincijos gyventojų bibliotekos skyrėsi, todėl buvo svarbu nustatyti, kaip XVIII a. atrodė kaimo parapijų bibliotekos. Kaunui pagelbėjo Klaipėdos universiteto istoriko Dariaus Barasos provincijos parapijų bibliotekų tyrimai:

Barasa ištyrė 12 bažnytinių bibliotekų inventorių, sudarytų 1701–1818 m., ir nustatė, kad jų vidutinis dydis buvo apie 15 knygų. Vienose užfiksuoti vos keli, pačioje didžiausioje (Gastų bažnyčios, 1701 m.) – 39 tomai. Kai kurių duomenų užtinkama neseniai publikuotoje Nidos bažnyčios rankraštinėje kronikoje, kurioje daug vietos skirta ir Karvaičiams. Tuo metu, kai Donelaičio gyvenimas jau ritosi pabaigon, smėlio kiaurai pustoma nerijos bažnyčia teturėjo vokišką ir lietuvišką agendą (apeigyną), lietuvišką Bibliją bei 1764 m. kovą mirusio kunigo Johanno Friedricho Czerniewskio testamentu paliktas knygas. Barasa išsiaiškino, kad tą palikimą sudarė 28 tomai: žinomų vokiečių pietistų ir ortodoksų teologų veikalai, graikų ir lotynų kalbų žodynas, Heinricho Opitzo parengta Biblija hebrajų ir lotynų kalbomis. Czerniewskio bibliotekoje lietuviškų knygų nebuvo (p. 53–54).

Kitame poskyryje „Bibliotekos kūrėjo savastis: potyriai ir poveikiai“ (p. 55–60) aptariama Donelaičio asmenybė išryškinant esminius jos bruožus, lėmusius gyvenimą „[n]e pagal šio pasaulio madą“ (p. 60). Trečiajame poskyryje „Bibliotekos kūrimo poreikiai ir paskirtis“ priartėjama prie bibliotekos rekonstrukcijos temos, atkreipiamas dėmesys į Donelaičio studijų dalykus, jiems išmokti naudotas knygas, mokėtas kal-

bas, galėjusias lemti skaitytų ir turėtų knygų sąrašus. Kaunas neabejoja, kad universitete „buvo sudarytos palankios sąlygos naudotis universiteto ir profesorių bibliotekomis, lankytis knygynuose“ (p. 66), čia susipažinta su kunigo tarnybai būtiniais leidiniais, kurių vėliau, matyt, ne vienas ir įsigydavo (p. 67). Universitete suformuoti savišvietos, lavinimosi poreikiai vėliau kunigus ir, žinoma, Donelaitį „motyvavo gilinti ir plėtoti literatūros vartojimo įgūdžius“ (p. 67). Ketvirtajame poskyryje „Bibliotekos komplektavimo būdai ir galimybės“ aptariamos įvairios prielaidos, galėjusios lemti knygų įsigijimo poreikius. Manoma, kad kunigo savišvietą, informacijos ir komunikacijos poreikių tenkinimas buvo svarbiausios priežastys, lėmusios bibliotekos radimosi pradžią. Kaunas atkreipia dėmesį, kad Donelaičio giminės, artimi bičiuliai buvo ne tik orientuoti į savišvietą, bet ir galėję suteikti informacijos apie reikalingas įsigyti knygas: „[i]ntensyviausiai žinios apie naujas arba tiesiog reikalingas knygas ir bibliotekos papildymo galimybes sklido susirašinėjant“ (p. 69). Be to, kaip dabar, taip ir anuomet leidyklos nemokamai siuntinėdavo naujų išleistų knygų spausdintus laiškus-sąrašus, kur neretai leidėjai siūlė mažesne kaina prenumeruoti dar tik rengiamus leidinius (p. 69). Studijoje teigiama, kad

[j]au pirmuoju klebonavimo Tolminkiemyje dešimtmečiu Donelaitis iš tokių katalogų galėjo gauti patikimos informacijos ir įsigyti apie 30 vien lietuviškų leidinių: Friedricho Wilhelmo Haacko lietuvių–vokiečių kalbų ir atvirkštinį žodyną (išleistas 1730, kaina 1 florinas), tėvo ir sūnaus Ruhigų lietuvių filologijos trijų veikalų leidybinį konvoliutą (1747, 4 florinai), Naujojo Testamento ir Psalmyno leidybinį konvoliutą (1727–1728, 18 grašių), Naująjį Testamentą (1740, 18 grašių), Martino Lutherio katekizmo vertimą (1741, 3 grašiai), Papelkių kunigo Adamo Friedricho Schimmelpfennigo iš naujo suredaguotą ir papildytą bažnytinį giesmyną *Iš naujo pėrveizdėtos ir pagėrintos Giefmû=Knygos* (1752, 3 ašminiai), talentingo vokiečių poeto pietisto Carlo Heinricho von Bogatzky'io asketinius skaitinius *Prašta ale uz Aukša brangefne Skarbny-czele Diewo Waiku* (1751, 15 grašių), vaikų krikščioniško ugdymo pamokymus *Pienas mažėms Waikėlems* (1736, 3 grašiai) ir kt. (p. 69–70).

Kaunas, remdamasis Tolminkiemio parapijos istorijos autoriaus Freybergo nuoroda, kad Donelaitis 1746 m. iš Karaliaučiaus vargonų meistro nupirko pozityvą su dvejomis dumplėmis, daro prielaidą, kad tiesioginiai ryšiai su studijų miestu buvo išlikę, ir jei buvo užsisakomi kiti reikalingi daiktai, tai knygos – juolab (p. 72). Autorius pateikia kitų Tolminkiemio prenumeratorių atvejį:

Taip pat žinomas, tiesa, jau įvykęs po Donelaičio mirties, jo įpėdinių knygų prenumeratos atvejis. Kapitaliniame F. S. Bocko veikale apie Rytų ir Vakarų Prūsijos ūkio istoriją (1782) nurodyti du šios knygos iš Tolminkiemio prenumeratoriai: precentorius Christianas Benedictas Lowinas ir kunigas Friedrichas Danielis Wermke'ė. Šį mūsų narpliojamam tyrimui pavėluotą atvejį galėtume laikyti nebeaktuali, tačiau neatmes-tinu: sieti su knygų prenumeratos tradicija, kilusia iš Donelaičio gyvosios kultūros laikų. Jai patvirtinti reikalingi tyrimai nepradėti, nurodytas atvejis nustatytas šių eilučių autoriui atsitiktinai vartant sudominusio turinio knygą (p. 72).

Kitas būdas papildyti biblioteką galėjęs būti Donelaičio išvykos. Kaunas studijoje, nesutikdamas su ankstesnių tyrėjų nuomone apie rašytojo sėslumą, pateikia įtikinamų argumentų apie jo išvykas:

Gerai žinoma Donelaičio 1757 m. kelionė į Karaliaučių. Jis dalyvavo brolio Frydricho vaiko krikštynose. Tačiau viešnagė pas gimines, jei drąsiau spėliotume, netrukde ir lankyti knygynus, ir, pavyzdžiui, susitikti su minėtoju Pisanskiu, o susitikęs Kristijonas galėjo profesoriui įteikti mįslingąjį 659 eilučių apimties būsimųjų *Metų* trumpąjį variantą su savo paties parengtu vertimu į vokiečių kalbą. Broliui, žinomam juvelyrui, surengti tokį susitikimą kliūčių vargu ar buvo. Pratešiant prielaidų dėl išvykų į Prūsijos didmiestį svarstymą, savaime kyla klausimas, ar Tolminkiemio klebonui be asmeninio bendravimo su vargonų meistru Caspariniu buvo įmanoma nupirkti žinomąjį pozityvą? Bažnytinės vyresnybės trukdžių tokiai kelionei vargu ar atsirado. Tai, kad mums stinga žinių apie tolimesnes keliones, dar nereiškia, kad Kristijonas į Karaliaučių nevyko ir kitomis progomis. Šią prielaidą paremia net miesto pavadinimo skambesys *Metuose* kaip įvykių ir įprastinių kelionių tikslo nuoroda (p. 73).

Toliau studijos autorius svarsto finansinį Donelaičio pajėgumą ir nurodo, kad Tolminkiemio parapija buvo skiriama prie turtingesniųjų, o pats klebonas mokėjo tvarkytis su pinigais:

Jam taleris, šilingas ir grašis turėjo būti toks pat iškalbus, kaip ir *Metų* hegzametras arba Biblijos citata. Panašiai teigti leidžia ir žinomo Tolminkiemio našlių namo statybos istorija: nesulaukęs vyresnybės išdo paramos, klebonas jį statė savo lėšomis ir padovanojo parapijai. Jų tikrai netrūko gyvenimo pabaigoje. Apibendrinus tarnybinių raštų ir užrašų duomenis matyti, kad Donelaičiui teko pajamos iš klebonijos išlaikymui skirto 5 ūbų (37,5 ha) žemės ūkio, dvaro mokamo metinio daugiau kaip 6 talerių nuomos už 1 ūbą žemės mokesčio, kalėdojimo, krikšto, sutuoktuvių, išpažinties rinkliavų. Taigi, jis turėjo gana tvirtą finansinį aprūpinimą ir be kokio didesnio susivaržymo galėjo skirti nemaža lėšų bibliotekos knygoms ir mechanikos bei muzikos instrumentų gamybai reikalingoms medžiagoms įsigyti (p. 75).

Pateikus bibliotekos atsiradimo prielaidas, rašytojo poreikių ir veiksmų analizę, toliau studijos penktajame poskyryje „Bibliotekos sudėtis ir turinys“ (p. 76–128) hipotetiškai kalbama apie galėjusių būti asmeninėje bibliotekoje knygų pobūdį. Pirmiausia aptariamos ganytojo veiklai svarbios religinės knygos: Biblijos leidimai, agenda, pamokslų rinkiniai, tikybos praktikos ir mokytojų leidiniai (p. 119–125). Studijoje akcentuojama, kad „Mažosios Lietuvos evangelikų liuteronų provincijos kunigų bibliotekų savitumas buvo įvairiakalbiškumas“ (p. 76). Kaip bibliotekoje galėję būti nurodomi 1769 m. Wilhelmo Heinricho Beckherio žinynas *Preußische Kirchenregistratur* (p. 127) ir du jau minėti Prūsijos valdžios įsakai, versti paties Donelaičio.

Tačiau kur kas daugiau vokiečių ar lotynų kalba bibliotekoje galėjo būti grožinių ir filologinių veikalų. Kaunas, įvertindamas ankstesnių tyrėjų pastebėjimus dėl *Metų*

sąsają su antikinių autorių tekstais (p. 92), nesiryžta į hipotetinį sąrašą įtraukti nei Homero epų, Hesiodo ar Vergilijaus, Horacijaus kūrybą, pripažindamas, kad

tai gali tapti toli siekiančia prielaida apie Tolminkiemio klebono antikinių rašytojų kūrybą aruodą asmeninėje bibliotekoje, tačiau ne jo tikroviškumo įrodymu. Gilindami ir gausindami prielaidas, knygotyros požiūriu galėtume nurodyti minėtų autorių veikalus įsigijus asmeniškai, per tarpininkus (karaliaučiški brolį) arba nuotoliniu būdu, nes jie užregistruoti Karaliaučiaus knygynų kataloguose su pateiktomis pasiturinčios parapijos klebonui nesunkiai įveikiamomis kainomis. Šią galimybę bei spėjimą po ranka turėjus originalų tekstus paremtų ir kai kurios klasikų (Vergilijaus), ir nesenų laikų vokiečių (Simono Dachio mokinio Georgo Neumarko) autorių citatos, ir didelį pasipiktinimą sukėlusios rusoizmo ir volterizmo idėjas skleidusios literatūros (žr. eilėraščių „Tamsybių dievas“) užuominos Donelaičio raštuose. Vis dėlto, įvertinę kritinį duomenų stygių, į Aristotelio, Hėrakleito, Hesiodo, Homero, Lukrecijaus, Ovidijaus, Plutarcho, Teokrito, Vergilijaus ir netgi Kanto kūrybos hipotetinius išteklius Donelaičio bibliotekoje šioje studijoje nesigilinsime. Tokiai užduočiai atlikti dar nesame pasirengę (p. 92).

Šiuo atveju autorius konstatuoja „kritinį duomenų stygių“, nemotyvuodamas, kodėl nenori pasitelkti Donelaičio laiško (1776) Johannui Gotfriedui Jordanui kaip argumento:

[i]r jeigu jis [Vergilijus] dar mūsų laikais kaip apšviestas ir tikras krikščionis tebegyventų, o kaip pasikeistų jo Iliada, ir kokia gaudžia dejone skambėtų jo Bukolikos, į švelnius tonus įsimaišius disonansiniams, kaip juos vadina muzikos žinovai⁵.

Sunku patikėti, kad Donelaitis, kurdamas lietuviškąjį hegzometro variantą, nestoko kasdien po ranka turėti jų lotyniškųjų pavyzdžių. Kodėl lengviau studijos autoriui patikėti, kad Donelaitis 1776 m. apie Vergilijų prisiminė, bet jo kūrybą savo bibliotekoje neturėjo? Juolab kad autorius kitu atveju prieštarauja pastarajam savo principui ir leidžia drąsiau spėlioti, pavyzdžiui:

[i]šlikę poeto pasakėčių tekstai ragina jo biblioteką sieti su pirmtako – kandidato į kunigus, tai yra teologijos studijas baigusio, bet dar į parapiją nepaskirto, Johanno Schultzo iš vokiečių kalbos verstu Ezopo pasakėčių knyga *Die Fabuln Æsopi, Zum Versuch Nach dem Principio Lithvanicæ Lingvæ, Littauifch vertiret* (Ezopo pasakėčių, į lietuvių kalbą bandytos versti pagal Lietuvių kalbos principą; 1706). Jei šiuolaikiniai filologai ją laiko eksperimentiniu bandymu praktikoje pritaikyti Gumbinės kunigo Michaelio Mörlino traktato, sutrumpintai antraštelėje pavadinto *Lietuvių kalbos principu*, mokymą apie lietuvių rašomosios kalbos tobulinimą remiantis gyvąja kalba ir tautosaka, tai mano galva ji galėjo gulėti ant Donelaičio stalo ir minimu reikalu, ir imantis rašyti

5 Donelaitis 1977, 277. Čia, matyt, Donelaitis sąmoningai vietoj Vergilijaus *Eneidos* pavadinimo pavartoja *Iliada*, taip atskleisda-

mas ne tik savąjį vertinimą, bet ir savo lektūrą.

pirmąsias pasakėčių eilutes, ir tobulinant *Metų* rankraščius. [...] Taigi, vertindami Ezopo pasakėčių vertimą kaip rašytinės kalbos patarėjo ir poeto kūrybos šaltinį, galėtume bent sąlyginai pripažinti, kad jis stovėjo Donelaičio bibliotekos knygų lentynoje (p. 96–98).

Tačiau į sąrašą įtraukus Schultzso knygele, matyt, reikėjo įtraukti ir antikinių autorių pasakėčių lotyniškuosius leidimus. Donelaitis, kurdamas savo pasakėčias, laisvai plėtojo Ezopo, Fedro pasakėčių motyvus, vargu ar jų knygelių nebuvo išsigijęs, kurių turėjo dar ir XIX a. šviesuomenė, laisvai skaičiusi lotynų kalba.

Studijos autorius, įtikintas veikalo recenzentės Onos Aleknavičienės, į bibliotekos knygų sąrašą įtraukė Michaelio Mörlino traktatą *3ur wollmeinenden Vereinigung Und Einmüthigen Bedencken über das Principium Primarium In Lingva Lithoanica (Geranoriškam susitelkimui ir visuotiniam Pagrindinio lietuvių kalbos principo [...] apmąstymui; 1706)*, pastebėdamas, jog Aleknavičienė „remiasi tuo, kad Donelaitis domėjosi pasakėčiomis, jam galėjo būti svarbus ir atsiliepiamas apie pirmąjį Ezopo pasakėčių vertimą į lietuvių kalbą“ (p. 98).

Tačiau Kaunas, plėtodamas poetikos temą, nepasidavė Guido Michelinio argumentuotai parašyto straipsnio apie „galimas Donelaičio eiliavimo meno“ ištakas (p. 92–93) įtaigai, ir nei Karaliaučiaus universiteto profesoriaus Danieliaus Heinricho Arnoldto teorinio pobūdžio poetikos vadovėlio *Verfuch einer Systematischen Anleitung zur Deutschen Poefie überhaupt (Sisteminiis įvadas į visą vokiečių poeziją; Königsberg, 1732)*, nei poeto Christopho Gottschedo klasikinės estetikos veikalo *Verfuch einer Critifchen Dichtkunst vor die Deutschen (Traktatas apie vokiečių poeziją; Leipzig, 1730)*, nei nežinomo autoriaus vadovėlio *Anleitung zur Poefie (Įvadas į poeziją; Breslau, 1725)* nesiryžo įtraukti į sąrašą, pastebėdamas, kad „[ž]inoma, jam nebuvo kliūčių pasinaudoti ir kitais, savo arba skolintais, mūsų neminėtais poetikos veikalais“ (p. 94).

Studijoje liko nepastebėti Prūsijos istorikai ir jų veikalai, kuriuose autoriai lietuvių kalbos, gyvenimo būdo ir papročių temas, pavyzdžiui: Theodoro Lepnerio *Der Preufche Littauer* (1744) ir Christopho Hartknocho *Alt- und Neues Preuffen Oder Preuffifcher Historien* (1684). Atrodo, tik iš pastarojo *Metuose* paimtas motyvas apie lietuvių pagonių dievų atvaizdus (1818 Vd, eil. 429–432). Be to, Donelaitis *Metuose* užsimena apie tuos, kurie „Lietuvą giria“ (1818 Žr, eil. 184–191).

Baigiant pirmosios studijos dalies aptarimą, pasakytina, kad Kauno atlikta Donelaičio asmeninės bibliotekos rekonstrukcija galbūt verčia abejoti mus, kurie mažiau esame susidūrę su Donelaičio gyvenimo ir kūrybos visuma, o autorius, tiek daug metų gilindamasis į epochą, joje puikiai gaudosi ir dažniausiai argumentai yra išaugę iš jo loginės intuicijos, kuri ne visada lengvai aprašoma.

Antrojoje studijos dalyje „Kūrinių leidybos Prūsijoje laikais paveldas“ (p. 129–220) analizuojama Donelaičio kūrybos leidyba Prūsijoje ir knygų paplitimas, būklė, svarstomos išsaugojimo galimybės. Tyrimas remiasi lietuvių ir vokiečių donelaitikos istoriografija, Prūsijos valdžios archyvų dokumentais, periodika, Evangelikų liuteronų bažnyčios žinytais, ankstyvaisiais lietuvių raštijos tyrimais, Donelaičio knygų recenzijomis ir pan.

Pirmiausia aptariamas 1818 m. leidimas. Studijoje autorius nurodo, kad 2015 m. jam yra žinomi 32 šio leidimo egzemplioriai septyniose šalyse. Aptariant knygos rengimą ir leidybą, svarstomi finansavimo, reklamos dalykai, o išėjus knygai – recenzavimas, tiražas, kaina, sklaida. Kaunui, suabejojus dėl Liucijos Citavičiūtės spėjimo, kad Jacobas Grimmas *Metų* recenziją paskelbė *Göttingische gelehrte Anzeigen* (p. 144), tikslesnio atsakymo sulaukė iš Christiane'ės Schiller. Ji „konsultavosi su žurnalo *Göttingische gelehrte Anzeigen* literatūrinių bendradarbių būrelio tyrėjais ir gavo šaltiniu paremtą patvirtinimą, kad 1819 m. balandžio 8 d. data pažymėtuose sąsiuvinuose (56. / 57. Stück, p. 363–365) skelbta anoniminė *Metų* recenzija priklausė“ Friedrichui Bouterwekui (p. 144).

Tiriant pirmojo leidimo sklaidą, susitelkiama į išlikusių egzempliorių įrašus, jais remiantis nustatomi ir aptariami savininkai. Aptariant knygos sklaidą Didžiojoje Lietuvoje nepelnytai paminėtas Ignatas Žegota Onacevičius (1780–1845). Jis mokėsi Karaliaučiaus universitete, palaikė ryšius su Rėza. Tikėtina, kad būtent per jo ryšius *Das Jahr in vier Gesängen* pateko į Vilniaus universiteto studentų, pavyzdžiui, Daukanto, Adomo Mickevičiaus, Kajetono Nezabitauskio, Jurgio Platerio, Simono Stanevičiaus, rankas. Karaliaučiaus profesorius, suprasdamas, kad Donelaičio kūrinys turi būti įdomus ir Didžiosios Lietuvos mokslo ir kultūros bendruomenei, greičiausiai jį atsiuntė savo bičiuliui Onacevičiui. Antai Plateris savo darbe *Trumpa žinia apie tą įzdawima lietuwiſzkos Biblijos Londone* rašo apie kito Rėzos darbo patekimą į universiteto biblioteką:

Metūse 1826/27 man beesant jau mokytiniu antruju metu Akademijos Wilniaus, nusi-dawe pirmaji syki skaityti rašta: Geschichte der liththauischen Bibel, iš tos knigos kuri yra Knigu=Surinkime Akademijos Wilniaus, nū paties raſytojo dwinomis atsionsta. Negalu tylėjime užlaikyti kiek iš to raſto džiaugsmo datyriau, kaipo mylėtojas lietuwiſku bylu ir mokſtu; o wienkartu kiek žinios ir apſipažinimo su tēwiſkes bylo-mis įgyjau, kurios jau tūkartu nū keturiu metu man labay branges ir trokſtamos buwo⁶.

Kaunas, apibendrinamas pirmojo leidimo tyrimo rezultatus, teigia, kad „beveik visų egzempliorių marginalijos ir antspaudai liudija jų istoriją ir likimą: sklaidos būdus, migraciją, kryptis, geografiją, tarpines ir dabartines buvimo vietas, kainą, savininkus, skaitytojus, vartojimo tikslą, vertinimus“ (p. 158), todėl yra vertinga medžiaga *Das Jahr in vier Gesängen* recepcijos istorijai atkurti, linkima, kad kuo daugiau skirtingų šalių tyrėjų įsitrauktų į išlikusių egzempliorių paiešką.

Paliečiant tuos pačius aspektus – rengimas, leidyba, tiražas, kaina, vertinimas, sklaida – analizuojami Augusto Schleicherio *Christian Donaleitis. Litauische Dichtungen* (1865) ir Georgo Heinricho Ferdinando Nesselmanno *Christian Donalitiūs. Littauische Dichtungen* (1869) leidimai (p. 159–184). Kaunas prieina prie išvados, kad Nesselmanno „veikalas lietuvių inteligentijos ir išsilavinusios visuomenės vartojimu gerokai nusileidžia Schleicherio publikacijai. Priežasčių gali būti įvairių, bet svarbiausia, ma-

⁶ Plater 1826–1831, 1.

tyt, laikytina Schleicherio leidinio legalumas lietuvių spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo laikais“ (p. 183).

Atskiras poskyris skirtas smulkesnių Donelaičio kūrybos leidinių, skirtų visuomenės švietimui, aptarimui – „Lietuviškoji raštų laida: paskatų ir sąlygų susidarymas“ (p. 185–200). Kaunas, ištyręs XIX–XX a. leidybos visumą, sako, kad „Donelaičio kūryba lietuviškosios auditorijos link artėjo keturiais etapais. Juos sąlyginai pavadintume kalendoriniu, laikraštiniu, vadovėliniu ir knyginiu“ (p. 185). Toliau aptariamas Rėzos parengtas verstinių ir originalių pasakėčių rinkinys *Aisópas arba Pásakos* (1824) bei tekstų pakartojimai kalendoriuje *Prúfiškos Kaléndros*, periodikoje, vadovėliuose. Donelaičio kūrybos sklaidos XIX–XX a. pradžioje tyrimas rodo, kad buvo pradėta itin rūpintis rašytojo palikimą kuo įvairesnėmis priemonėmis skleisti liaudyje. Anuomet imta nuosekliai „rengti lietuviškąjį Donelaičio kūrybos vartotoją ir ugdyti jo poreikius“ (p. 200). Taigi studijoje pamažu artėjama prie poeto pirmųjų lietuviškų raštų rinkinio. Išsamiai aptariama pirmoji lietuvių skaitytojui skirta Donelaičio kūrybos knyga *Kristijonas Donalaitis. Pavasario linksmybės. Tilžėje. Spauda ir kasza Martyno Jankaus* (1891), nurodant poligrafiją, struktūrą, kai kuriuos rengėjo Donelaičio vertinimus, knygos viešinimo ir sklaidos dalykus. Po to poskyryje „Pirmoji lietuviškoji *Kristijono Donelaicio Rasztų* laida (1897)“ pateikiama pirmųjų Donelaičio raštų, leidėjų įsitikinimu, turėjusių „lietuviams suteikti peno protui ir stiprinti tautiškumą“ (p. 214), rengimo ir sklaidos istorija.

Kaunas, apibendrinamas antrosios studijos dalies tyrimą, rašo:

Esminis Prūsijos gyvavimo laikų nuopelnas donelaitikai buvo atrasta ir mokslo tikslu metodiškai atskleista poeto asmenybė, paskelbtas visas jo kūrybos palikimas. Tirta ir publikuota daugiausia remiantis šaltiniotyrimu filologiniu metodu. Jis sukūrė prielaidas Donelaičio poeto fenomeno tapsmui reiškiniu, kūrybos pripažinimui ir įvertinimui klasikos lygmeniu. Gyvybingas akademinis filologinis tyrėjų interesas skatino donelaitikos tarptautinės mokslo tradicijos formavimąsi ir mokslo populiarinimą. Donelaitis tapo žinomiausiu lietuvių kūrėju pasaulio literatūroje ir tarptautinėje lituanistikoje. Tai darė poveikį ir lietuvių kultūrai, tautinio sąjūdžio dalyvius motyvavo giliau pažinti kūrybą ir našiau ją skelbti (p. 219).

Trečiosios studijos „Donelaičio atminimo įprasminimo tradicija“ dalies tiriamasis laikotarpis yra Prūsijos valstybės laikai (iki 1918 m.). Tyrimą paskatino noras įvertinti Donelaičio atminimo įamžinimo bandymų 1885, 1896 ir 1914 m. istorinę reikšmę. Kaunas mano, kad Donelaitis dar amžininkų buvo pripažintas ir įvertintas, nes jis „turėjo ir tokių savybių (pamokslininko, pietisto, pasižyminčio tikybinio nepakantum), kurios autoritetui svorio teikė tik tais laikais“ (p. 224). Pradinis Donelaičio įvertinimo etapas buvo susijęs su kūrybos publikavimu ir sklaida. „Antrasis Donelaičio pripažinimo etapas – kraštietiškosios istoriografijos“ (p. 225). Rytų Prūsijos kultūros istorijos paveldo, liaudies kūrybos ir gamtos populiarintojai Ludwigas Louisas Passarge'ė, Alexanderis Eduardas Wilhelmas Hornas ir Tolminkiemio klebonas Carlas Wilhelmas Hugo Freybergas savo darbuose pildė Donelaičio biografiją, apibūdino

gyvenimo sąlygas. Trečiasis Donelaičio tyrimų ir pripažinimo etapas siejamas su Tetznerio darbais:

[p]rofesorius metodiškai, pagal tikslingai parengtą ilgalaikį planą nuosekliai vykdė Donelaičio ir su juo tiesioginį ryšį turėjusių konfratrų, bažnytinės vyresnybės narių gyvenimo ir veiklos geografiniame plote šaltinių paiešką, juos fiksavo, klasifikavo, tyrė, kritiškai vertino, komentavo ir skelbė. [...] Tetznerio dėka Donelaičio pripažinimo aplinka sparčiai plėtėsi tarptautiniu lygiu, jo pastangomis Tolminkiemio poeto, kaip iškiliausio lietuvių intelektualinio reprezentanto, įvaizdis tvirtėjo visose trijų lietuvių tautos dalių – Mažosios, Didžiosios Lietuvos ir išeivių – kultūrose (p. 228).

Studijos paskutinės dalies poskyryje „Visuotinis pripažinimas: proveržis į enciklopedijas“ (p. 233–240) pateikiami ankstyvieji poeto biogramų paminėjimai užsienio šalių enciklopedijose, kurie, autoriaus įsitikinimu, yra „esminis įvertinimo rodiklis“ (p. 233). Enciklopedinė informacija, be abejonės, buvo palanki tolesnei žinių apie Donelaičių sklaidai. Toliau šiame poskyryje smulkiau aptariama lenkų, vokiečių, latvių, čekų, rusų enciklopedijose pateikta apie poetą informacija.

Trečiosios dalies didžiausiąją dalį užima poskyris „Atminimo įprasminimas materialiaisiais paminklais“ (p. 241–380). Šio poskyrio pradžioje nurodoma, kad

[m]aterialiaisiais paminklais laikomi statiniai, atminimo lentos, želdiniai ir sodiniai, liaudiškųjų tradicijų medžio drožiniai ir rentiniai, metalo liejiniai, apdoroto ir neapdoroto akmens bei statybinių medžiagų paminklai (p. 241).

Kaunas, remdamasis anuometinėmis spaudos publikacijomis, archyviniais ir ikonografiniais dokumentais, pranešimais neperiodiniuose leidiniuose, atkuria gausiai studijoje iliustruotą Donelaičio atminimo įprasminimo materialiuoju paminklu istoriją. Pirmasis bandymas žinomas tik 1885 m., kai sumanymą paskelbė *Tilžės Keleivis* (p. 244), kurio redaktorius Jurgis Raudonius iškėlė klausimą,

ar savo vieninteliam poetui, Tolminkiemio kunigui Donelaičiui patys lietuviai negalėtų pastatyti kad ir paprasto paminklo? Jis primintų poeto gimtąją kalbą sukurtą brangų palikimą. Skaitydamas *Metus*, lietuvis pajustų savo motinos kalbos saldybę, kurią taip aukštino ir tilžietis vokiečių poetas: *Muttersprache, Mutterlaut! Wie so wonnesam, so traut!* (autorius pacitavo eilutes iš Schenkendorfo eilėraščio „Gimtoji kalba“: *Motinos kalba, motinos balsas! Koks žavus, koks nuoširdus!*) (p. 245).

Bet Raudoniaus kvietimas ir kitų „[p]eriodinės lietuvių spaudos darbuotojų pirmasis bandymas Donelaičio atminimą įprasmininti paminklu tyliai užgeso“ (p. 248). Toliau aprašomas antrasis Tetznerio pavykęs bandymas: Donelaičio paminklinis akmuo Lazdynėliuose. Jis buvo atidengtas 1896 m. balandžio 8 d. Studijoje ypač vertinga įdėta Tetznerio padaryta grupinė nuotrauka (kuri puošia ir knygos viršelį), atskleidžianti visus kuklių iškilmių dalyvius, tai vienintelis išlikęs patikimas šaltinis apie paminklinio akmens atidengimą. Kaunas aprašo, kad apie nuotrauką, kuri „išliko Volterio fonde Rusijos mokslų akademijos archyvo Sankt Peterburge skyriuje“, seniai

sužinojo iš Vinco Kuzmicko (p. 252). Studijos autorius, 1980 m. tarpininkaujamas Vilniaus universiteto rektoriaus Jono Kubiliaus, gavo nuotraukos kopiją ir paskelbė ją tais laikais populiariame iliustruotame *Švyturio* žurnale, o dabar ją gali tyrinėti kitos kartos skaitytojas. Po nuotrauka yra paties Tetznerio ranka užrašytas įvykio pavadinimas, dalyviai (p. 253). Toliau šiame poskyryje aptariama paminklo pastatymo sklaida Prūsijos, JAV, Didžiosios Lietuvos spaudoje. Paminklo pastatymo proga nuvilnijusi pakili atmosfera, rašo Kaunas, „skatino tęsti Lazdynėlių sėkmės įkvėptus darbus“ ir „subrendo planas statyti Donelaičiui skirtus paminklus Tolminkiemyje ir Rambyne, Tetznerio žodžiais, šventajame lietuvių kalne“ (p. 262). Išsamiai aprašoma, kaip artėjanti poeto 200-oji gimimo sukaktis vertė kultūros darbuotojus realizuoti naujojo paminklo ant Rambyno kalno sumanymą. Kaunui pavyko surinkti daug archyvinės medžiagos (žr. studijos prieduose, p. 395–414), kuri padėjo atkurti labai išsamų Donelaičio įamžinimo organizacinio darbo vaizdą. Tačiau susikūrusiam komitetui „daugiau pasiekti trukdė aktyvios veiklos išorinės kontrolės ir savicenzūros aplinka. Jo nariams, ypač vadovams, taikytas policinio sekimo režimas“. Pabaigoje knygos autorius rašo:

[n]eįgyvendinta Donelaičio 200-osios sukakties minėjimo rengėjų užduotis tebėra aktuali iki šių dienų. Vokietijoje gyvenantys poeto giminės ainiai ir jų rėmėjai Rambyno kapinėse, prilygintinose Mažosios Lietuvos panteonui, invaziniu būdu 2003 m. pastatė monumentalų granito paminklą, šališkai įprasminantį Donelaičio atminimą ir jo dabartinių statytojų indėlį. Jame iškaltas įrašas neatitinka istorinės tiesos. Tai sukėlė Lietuvos Respublikoje veikiančios lietuvininkų bendrijos „Mažoji Lietuva“ ir platesnės visuomenės prieštaringiausių atsiliepimų. Donelaičio paminklo idėja, brandinta 1913–1914 m., turėtų būti realizuota šiuolaikines skulptūros meno galimybes atitinkančia raiškos forma ir turiniu. Rambyno viešoje ir atviroje vietoje pastatytu paminklu būtų pagerbtas ir poetas, ir Komiteto nariai – žymiausi Mažosios Lietuvos kultūros ir politikos veikėjai. Taip pat reikėtų įvykdyti lituanisto Adalberto Bezenbergerio siūlymą jo sumanytu būdu pagerbti pirmojo Donelaičio asmens tyrėjo ir kūrybos publikuotojo Martino Ludwigo Rhesos atminimą Juodkrantėje (p. 394).

Pabaigoje galima konstatuoti, kad Kauno knygotybinė studija, skirta Donelaičio publikuoto ir nepublikuoto (memorialinio) paveldo analizei, yra pirmas tokio pobūdžio darbas apie mūsų didįjį klasiką, vienoje knygoje pateikiantis komunikacijos ir informacijos mokslams būdingą požiūrį į rankraštinių ir spausdintinių paveldą. Daugiausia diskusijų kelia, remiantis spekuliatyvia istoriografinių teiginių ir šaltinių duomenų analize, rekonstruota Donelaičio asmeninė biblioteka. Nuoseklumo pasigesta skaitant bibliotekos tyrimo loginę argumentaciją. Atrodo, kad tokio pobūdžio tyrimas keltų mažiau klausimų, jei būtų pasukta ne asmeninės bibliotekos, o rašytojo lektūros rekonstrukcijos linkme.

Nors ne visi studijos tyrimo rezultatai įtikino, tačiau Domo Kauno kruopštus, naujos faktologijos ir naujų interpretacijų pateikiantis Donelaičio atminties paveldo tyrimas ir raginimas toliau ieškoti išblaškytos būrų poeto bibliotekos, realizuoti paminklo idėją norėtųsi, kad neliktų tik retoriniu kreipiniu.

Literatūra:

- BONČKUTĖ, ROMA, 2015: „Kristijono Donelaičio ‘Metų’ įtaka Simono Daukanto kalbai“, *Knygotyra* 64, 222–245.
- BONČKUTĖ, ROMA, 2016: „Simonas Daukantas – *Metų* skaitytojas“, *Kristijono Donelaičio reikšmės*, straipsnių rinkinys, sudarė Mikas Vaicekuskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 126–158.
- DONELAITIS, KRISTIJONAS, 1977: „II laiškas“, *Raštai*, redakcinė komisija: K[ostas] Korsakas (pirmininkas), K[ostas] Doveika, L[eonas] Gineitis, J[onas] Kabelka, K[azys] Ulvydas, Vilnius: Vaga, 277.
- LIĘPAITĖ, INGA, 2016: „Pirmoji Lietuvos rašytojo asmeninei bibliotekai skirta monografija“, *Knygotyra* 67, 254–262.
- LIĘPAITĖ, INGA; ANTANAS VERBICKAS, 2016: *Antano Baranausko asmeninė biblioteka*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- LIETUVNINKAITĖ, NIJOLĖ, 2015: *Skaitantis Vaižgantas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- PLATER, JERZY, 1826–1831: *Trumpa žinia apie tą išdawaną lietuviszkos Biblijos Londone*, Vilnius, Karaliaučius; LNMMB RKRS: f. 112–2 (rankraštis).
- RAČKAUSKAS, JERONIMAS, 1901: „Šimtmetinės sukaktuvės Žemaičių Vyskupo Motiejaus III Valančiaus. 1801–1901“, *Tėvynės sargas* 2, 3 B., 1–19.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 2014: „Pirmasis Simono Daukanto rašybos lūžis (1827–1828): raidė <y>, garsas [e], diakritikai ir geminatos“, *ALT* 16, 203–268.

ROMA BONČKUTĖ
Baltų filologijos katedra
Klaipėdos universitetas
S. Nėries g. 5
LT-92227 Klaipėda, Lietuva
el.p.: roma.bonckute@ku.lt

Gauta 2017 m. birželio 17 d.